

ROBERT LOUIS WILKEN

Afriški Sion: Etiopija¹

Stari Grki so imeli Etiopijo za deželo "ljudi z zagorelimi obrazi", ki so živeli daleč proti jugu Egipta v bližini izvirov Modrega Nila, velike reke, ki se združi z Belim Nilom pri Kartumu v Sudanu. Grški zgodovinar Herodot je njene prebivalce imenoval za "najbolj oddaljene med vsemi", Ajshil, starogrški dramatik, pa jo je označil za "oddaljeno deželo, med črnci, ki ob Sončevih vodah prebivajo, ob reki Ajtiops".²

Gledano z vidika sredozemskega sveta, kjer si je krščanstvo najprej utrlo pot, je bila Etiopija prav zares oddaljena dežela. Od Aleksandrije ob obali Egipta je več kot 2400 km zračne linije. Toda če prispeš iz Arabije, znaša le dobrih 32 km po morju preko ožine Bab el Mandeb, ki ločuje Afriški rog od današnjega Jemna. V antiki sta bili Južna Arabija in Etiopija del ene same Rdečemorske kulture in Etiopci so govorili semitski jezik giz, ki pripada jezikovni družini vključno z arabščino. V času antike si lahko Etiopijo dosegel z Egipta, tako da si plul navzdol proti jugu po Rdečem morju, pristal v enem izmed njegovih pristanišč, nato pa si si utrl pot navzgor na planoto, kjer se je nahajalo njeno glavno mesto Aksum.

Etiopija (vključno z današnjo Eritrejo) je imela neprekinjeno zgodovino več kot dva tisoč let in prvih sedem stoletij po Kr. je bil Aksum središče cvetoče, dobro organizirane

in tehnološko napredne civilizacije. Obširno je trgovala z Arabskim polotokom z izdelki iz slonovine, nosorogovimi rogovi, želvovino, opicami, kadili in sužnji. Ptolemajci, sirski vladarji v obdobju helenizma, so zato v Etiopijo odpošiljali delegate, da bi dobili afriške slone za vojskovanje.

Kljub temu ostaja Etiopija na Zahodu v glavnem neznana in le redki se zavedajo, da tukaj domuje ena najstarejših krščanskih civilizacij. Ime se večkrat pojavi v Stari zavezi, denimo v Psalmih: "Etiopija naj proti Bogu izteguje svoje roke" (Psalm 68,32), medtem ko Apostolska dela vključujejo slovito zgodbo o spreobrnjenju etiopskega evnuha. Etiopija, omenjena v tem odlomku, je bila dejansko kraljestvo Kuš v antični Nubiji (sedanji Sudan), ki leži med Egiptom in Etiopijo.

Kot piše v Apostolskih delih, je Filipa, krščanskega diakona, ki je nadziral razdeljevanje hrane vdovam v Jeruzalemu in

je oznanjal evangelij v Samariji (Apd 8,5), nagovoril angel, naj gre po cesti od Jeruzalema do Gaze. Spotoma je srečal etiopskega evnuha, dvorjana etiopske kraljice Kandáke, ki je prišel v Jeruzalem molit in se je vračal proti domu. Etiopijec je bral Izaijo in Filip ga je vprašal: "Ali razumeš, kaj bereš?" Na kar je ta odgovoril: "Kako naj bi razumel, ko me pa nihče ne pouči?" Prebral je tale odlomek: ".../ kakor jagnje, ki ga peljejo v zakol, in kakor ovca, ki umolkne pred tistimi, ki jo strižejo, in ne odpre svojih ust ..." (Iz 53,7–9). Evnuh je vprašal, o kom govori tu prerok. V odgovor mu je Filip povedal "Jezusovo blago vest". Ko sta se pogovarjala naprej, sta prišla do neke vode in evnuh je prosil, naj ga krsti. Velel je ustaviti voz, stopil z njega in Filip ga je krstil. Ko ga je Filip zapustil, je po besedah Apostolskih del "šel veselo naprej po svoji poti" (Apd 8,26–40).

Iz povedanega v Apostolskih delih lahko sklepamo, da je krščanski evangelij dosegel daljno Etiopijo že v apostolskih časih. Toda to poročilo je edino in nima nadaljevanja v antičnih virih. Kolikor vemo, se Kandaka, v zgodbi omenjena kraljica Meroe v Nubiji, ni spreobrnila v krščanstvo, vera pa je dosegla Nubijo šele v šestem stoletju s pomočjo misijonarjev na pobudo Teodore, žene cesarja Justinijana. Kljub temu je svetopisemska pripoved pomembna, saj kaže, da so imeli temnopolti Afričani južno od Egipta stike z antičnim Izraelom. Ta spomin živi naprej v etiopski cerkvi in Etiopci so edini med krščanskimi narodi, ki so posvojili določene judovske prakse in ki pripisujejo antičnemu Izraelu izrazito vlogo v svoji nacionalni epiki.

Čeprav krščanstvo Etiopije ni doseglo v apostolski dobi, je tja prispelo zgodaj. Pripoved o njenih začetkih lahko najdemo v Rufinovi *Cerkveni zgodovini*, napisani konec 4. stoletja. Zgodba gre takole:

Meropij, krščanski filozof iz Tira, je prišel v Etiopijo v spremstvu dveh fantov, ki jima je nudil privatno učenje. Ime jima je bilo Frumencij in Edezij. Njihov cilj je bila Indija, in ko so sledili običajni poti vzdolž afriške

obale Rdečega morja, jima je zmanjkalo zalog hrane in priplula sta v пристanišče, najverjetneje Adulis. Toda domačini so bili sovražni do prišlekov in ubili so Meropija ter vse na krovu, prizanesli so le fantoma, ki sta postala sužnja kralja v Aksumu. Sčasoma pa sta si pridobila njegovo zaupanje; Edezij je postal njegov točaj, Frumencij pa je bil imenovan za njegovega tajnika in zakladnika.

Ob kraljevi smrti sta Frumencij in Edezij dobila dovoljenje za vrnitev v domovino, toda kraljica mati ju je rotala, naj ostaneta, da bi ji pomagala voditi kraljestvo, dokler ne bi njen sin odrasel. Mladeniča sta se strinjala, in ko so pretekla leta, je Frumencij našel kristjane med trgovci, naseljenimi v Aksumu in pristanišču, in jih spodbujal k vzpostavitvi srečevališč za molitev. Sam mladi kralj je postal spreobrnjenec in je ponudil kraljevo podporo ter zgradbe za krščansko bogoslužje.

Ko je bil kralj dovolj star, da je lahko deželni vladar sam, sta ga Frumencij in Edezij prosila za dovoljenje za odhod. Edezij se je vrnil domov v Tir, Frumencij pa se je napotil v Aleksandrijo ter razgrnil celotno stanje pred novo imenovanim patriarhom Atanazijem ter ga prosil, naj imenuje škofa, da bo skrbel za rastočo krščansko skupnost v Aksumu. Atanazij je sklical zbor duhovščine in dogovorili so se, da ni za nalogo nihče primernejši od Frumencija, ki je bil nato posvečen za prvega škofa Etiopije, bržkone v poznih štiridesetih letih 4. stoletja. Ob svoji vrnitvi je privzel ime Abba Selama, "Oče miru".

Rufin zaključi svojo pripoved z zagotovilom bralcu, da je podatke o Etiopiji pridobil od Edezija samega, ne iz druge roke, njegovo zgodbo o začetkih krščanstva, vsaj v splošnem obrisu, pa potrjujejo tudi drugi viri. Frumencijevo ime, na primer, se omenja v pismu cesarja Konstancija II. (337–361) kralju Ezani v Etiopiji, etiopski napis iz tega obdobja pa Ezanove zmage v vojni ne pripisuje bogu zaščitniku Mahremu, marveč "Nebeškemu gospodu, ki kraljuje nad vsemi bitji v nebesih in na zemlji." Zatorej se zdi, da je uvajanje krščanstva v Etiopijo potekalo med vladavino

kralja Ezane (320–356), ki se je zapisal v zgodovino kot prvi afriški kralj, ki je sprejel krščansko vero in jo posvojil za veroizpoved svojega ljudstva.

Dvoje je vredno pripomniti. Prvič, škofa Aksuma je posvetil Atanazij, aleksandrijski patriarh v Egiptu. To je pomenilo, da je bila Etiopija tesno povezana z egiptovsko cerkvijo in da je njenega vrhovnega škofa imenoval škof iz Aleksandrije. V bistvu je bil do nedavnega škof Egiptčan. Tesne vezi z Egiptom pa prav tako pojasnjujejo, zakaj je bila etiopska Cerkev, ki ni sodelovala v velikem sporu glede Kristusove osebnosti v petem stoletju, na strani nekalcedonskih skupnosti – miazizitov.

Kot drugo pa spreobrnitev Etiopije sledi vzorcu, ki bo značilen za misijon Cerkve v prihajajočih stoletjih. Tekom prvih treh stoletij se je krščanstvo v rimskem svetu širilo zlagoma, od spodaj navzgor, ko so se možje in žene preko osebnih stikov, družine, sosedov in prijateljev seznanili s Kristusom in naposled zaprosili, naj jih vpišejo med katehumne in krstijo. Toda z začetkom v četrtem stoletju in skozi naslednjih šest ali sedem stoletij se je krščanstvo izgrajevalo od zgoraj navzdol. Najprej so k novi veri pritegnili kralja ali kraljico – ne vedno iz duhovnih razlogov – in po krstu kralja krstili ljudstvo, često vse hkrati. Nikakršnih obuditev vere ali posamičnih spreobrnitev ni bilo; spreobrnitev je bila skupnostni dogodek, ki je ljudstvo zajel kot celoto.

Znamenje kulturnega premika se je zgodaj pokazalo na kovancih, ki so jih kovali etiopski kralji. Etiopija je bila namreč prva afriška dežela v antiki, ki je izdajala zlate kovance, ki so redkost za vsako kraljestvo. Edine preostale zlatnike so kovali v Rimskem cesarstvu in v Perzijskem imperiju. Pred sprejetjem krščanstva so kovanci nosili podobo kralja ter nad kraljem okroglo ploščico ali krajec, božanska simbola. Po spreobrnjenju kralja Ezane pa se je nad njegovo glavo pojavil križ. Na nekem kovancu so štirje križi, na drugem pa leži en sam v središču kovanca z napisom "naj bo ta pogodba deželi", pri čemer se "ta" nanaša na

križ. V istem obdobju so se začela pojavljati tudi posvetila z napisom "v veri Boga in v oblasti Očeta in Sina in Svetega duha". Neki kovanec iz poznega četrtega stoletja pa prikazuje kralja s križem nad njegovo glavo in križ na zadnji strani z majhnim zlatim osredjem, ki ga obkroža z biseri okrašen krog z napisom "s tem križem boš zmagal".

V zgodnjih letih je bilo krščanstvo v Etiopiji omejeno na pristaniško mesto Adulis ter na ozek koridor med Adulisom in prestolnico v Aksumu. Toda v poznem petem stoletju je skupina menihov, znanih kot Devet svetnikov, prišla iz Rimskega cesarstva in pričela vero širiti po vaseh in podeželskih območjih. Bržkone so bili nasprotniki doktrinarnega sklepa koncila v Kalcedonu, zato so stremeli k razširitvi dosega tistega, kar je postajalo ločena krščanska skupnost. Poleg svojih misijonarskih naporov so posejali tudi prve samostane po Etiopiji, pri čemer so uporabili regulo Pahomija, egiptovskega meniha, ki je posamezne menihe organiziral v skupne domove.

Prav tako so pričeli prevajati Sveto pismo iz grščine v giz, jezik Etiopcev. Tudi tukaj so vzpostavili model, ki ga bodo kasneje ponavljali misijonarji na Vzhodu, namreč da so Sveto pismo, bogoslužje in življenja svetnikov postavili v domači, ljudski jezik. Na Zahodu pa so se menihi, kot bomo videli, lotili povsem drugačnega pristopa: obdržali so latinski jezik za čaščenje in za obrede, kot je krst, ter sveže spreobrnjence učili latinščine.

Krščanstvo se je v Etiopiji vztrajno razraščalo in najkasneje v šestem stoletju je popotnik poročal, da so bile vsepovsod po deželi "cerkve kristjanov /.../, kjer se je oznanjalo Gospodov evangelij". Krščansko kraljestvo Etiopije je bilo za krščanstvo v regiji tako ključnega pomena, da je bizantinski cesar Justin (518–527) pisal Kalebu (starozavezno ime iz 4. Mojzesove knjige 14), kralju Aksuma, naj pride na pomoč kristjanom, ki jih preganjajo v kraljestvu Jemen. Kristjani na arabskem polotoku so namreč izpričani že vsaj v tretjem stoletju. Evzebij omenja

škofa iz Bostre na zgornjem delu Perzijskega zaliva. Toda Jemen leži na najjužnejšem delu polotoka, ob Arabskem morju. Krščanstvo se je razširilo med arabsko govorečimi plemeni na polotoku v četrtem stoletju predvsem zaradi navzočnosti menihov, ki so prodrli globoko v puščavo. Več antičnih virov omenja meniha po imenu Mojzes, čigar sveto življenje je naredilo takšen vtis na poglavarja plemena Arabcev, da so mu dovolili živeti v svoji sredi. Nekaj Arabcev se je tudi spreobrnilo v krščanstvo.

Najobširnejši dokumenti arabsko govorečih kristjanov na Arabskem polotoku pred vzponom islama izvirajo iz Jemna. Najkasneje v šestem stoletju je namreč obstajala dobro uveljavljena arabsko govoreča krščanska skupnost v Najranu s popolno cerkveno organizacijo, škofom, prezbiteri, diakoni in diakonisami. V četrtem stoletju je območje prišlo pod nadzor kraljestva Aksum v Etiopiji. Enkrat okoli 520 pa je južnoarabski knez Dhu Nawas izvedel uspešen upor proti Etiopcem. Spreobrnil se je v judovstvo, zato je vedel, da so kristjani v regiji naklonjeni Etiopcem. Upal je tudi, da bo ljudi v svojem kraljestvu, vključno s kristjani, spreobrnil v judovstvo. Ko pa so prebivalci Najrana to odklonili, je začel oblegati mesto in stanovalcem dal na izbiro: ali spreobrnitev ali smrt. Od kristjanov je zahteval, naj izjavijo, da je "Kristus človek in ne Bog." Zahrbtno jim je obljubil, da bo kristjanom podelil amnestijo, če se predajo, a jih je nato strpal v cerkev, zapahnil duri in zažgal zgradbo. Veliko jih je bilo umorjenih, vključno z Aretom, vodjem kristjanov, in ugledno ženo po imenu Ruhajma. Na srečo imamo popolno poročilo o preganjanju in seznam z imeni tristo mučencev. Pomenljivo je, da je večina imen arabskih.

Arabski polotok je bil pomembno ločitveno območje med Perzijskim cesarstvom in Bizantinci in arabsko govoreči kristjani so uživali zaščito Bizantinцев. Ko je cesar Justin v Konstantinoplu izvedel za pokol, je pisal etiopskemu kralju Kaleb in ga naprosil, naj posreduje v imenu kristjanov v Jemnu. Kaleb

je strmoglavil in ubil Dhu Nawasa, a aksumitske oblasti ni mogel ponovno vzpostaviti. Z vzponom islama pa je krščanstvo na arabskem polotoku šlo v zaton.

Vse do časa vzpona islama je bila Etiopija močno in cvetoče krščansko kraljestvo v Afriškem rogu z oblastjo nad južno Arabijo. Ko se je v sedmem stoletju na tem območju razširil islam, pa Etiopija v nasprotju s Sirijo in Egiptom ni bila zavzeta. Nemara ji je bilo prizaneseno, ker je etiopski kralj priskočil na pomoč preroku Mohamedu v težkem obdobju njegovega življenja. Ko so prve Mohamedove učence preganjali rojaki Arabci, je namreč Mohamed poslal nekatere izmed članov svoje družine in učence na varno v Etiopijo. 615 po Kr. so prispeli preko ožine Bab el Mandeb in krščanski kralj Etiopije jih je toplo sprejel. V skupini je bil Mohamedov zet Utman ibn Afan, njegova hči Rukaja in dve od njegovih bodočih žena. Celotna družina je štela okoli sto ljudi. Prerok se je nadvse razveselil podpore in prijaznosti Etiopcev, znanih tudi kot Abesincev, ter rekel, naj se jih pusti pri miru.

Etiopsko krščanstvo ima določene judovske poteze, ki niso prisotne v drugih krščanskih skupnostih Vzhoda. Etiopci namreč praznujejo kot sveti dan soboto, ne le nedelje. Sledijo predpisom Stare zaveze glede obredne čistosti, še zlasti pri spolnih odnosih, spoštujejo določena prehrabna pravila in obrezujejo fantke na osmi dan. Še ena tipična značilnost etiopskih kristjanov pa je njihovo Sveto pismo. "Kanon" svetopisemskih knjig je obsežnejši od kanona, ki ga uporabljajo v grških in latinskih cerkvah. Tradicionalni kanon Stare zaveze namreč sledi Septuaginti, ki vključuje take knjige, kot so Knjiga modrosti, Sirah, Judita, Suzana, 1 in 2 Estera in štiri knjige Makabejcev. Etiopski kanon pa zajema še več drugih knjig, in sicer Enoha, Jubileje in Izaijev vnebohod. Pravzaprav so se številne izmed teh starodavnih judovskih knjig do danes ohranile zgolj v etiopskem jeziku. Kanon knjig Nove zaveze je prav tako obširnejši in

vklučuje zgodnjekrščanske spise, kot so Hermov Pastir ter 1. in 2. Klementovo pismo.

Učenjaki so dolgo razpravljali o zgodovinskih izvorih judovskih značilnosti etiopskega krščanstva. Je šlo za posnemanje starozaveznih praks ali so obstajali neposredni judovski vplivi? Na to vprašanje ni mogoče odgovoriti. Možno je, da so etiopski kristjani izvedeli za te navade od Judov, ki so živeli v Etiopiji ali na Arabskem polotoku, lahko pa tudi, da je judovske značilnosti etiopsko krščanstvo posvojilo na podlagi dobesednega branja Stare zaveze. Pojavile so se namreč šele pozneje v zgodovini etiopske Cerkve.

Vseeno pa je jasno, da je etiopsko krščanstvo nekaj izjemnega. Kajti Etiopci so prevzeli vlogo antičnega Izraela. Ta povezava je najbolj razvidna v narodnem epu *Kebra Nagast* (Slava kraljev), ki izhaja iz svetopisemske zgodbe o kraljici iz Sabe in kralju Salomonu (1 Kr 10,1-13) ter apokrifne literature, kot na primer Enohova knjiga. Kakor je zapisano v Svetem pismu, je kraljica iz Sabe, potem ko je slišala o Salomonovem slovesu, prišla v Jeruzalem z zelo velikim spremstvom: kamele so nosile dišave, veliko zlata in dragih kamnov. Slišala je za njegovo modrost in ga hotela "preizkušati z ugankami". Kralj Salomon pa je poznal odgovore na vsa njena vprašanja, in ko je kraljica iz Sabe "videla vso njegovo modrost" in hišo, ki jo je sezidal, jedi na njegovi mizi, njegov številne služabnike, svetišče ter žgalno daritev v Gospodovi hiši, "je ostrmela". Kralj Salomon je kraljico bogato obdaril in ji "dal vse, česar si je zaželela". Tako se je vrnila v svojo deželo.

V *Kebra Nagastu* pa je kraljica iz Sabe enačena z Makedo, kraljico Aksuma, ki o Salomonovi modrosti izve od trgovca. Po prečkanju Rdečega morja pripotuje v Jeruzalem, kjer sreča kralja Salomona. Salomonovo modrost tako občuduje, da sprejme vero Izraelcev. "Poslej ne bom več častila sonca, ampak bom častila Stvarnika sonca, Boga Izraelcev." Salomon pa je s kraljico delil več kot le svojo modrost. Ko je odhajala, je bila namreč noseča

in Salomon ji je poklonil prstan, tako da se bo otrok lahko poistovetil s Salomonom. Ob povratku v Etiopijo je kraljica rodila sina po imenu Menelik.

Leta pozneje, ko je bil deček v svojih dvajsetih, pa se je vrnil v Jeruzalem in srečal svojega očeta. Bil je maziljeni kralj in Salomon ga je skušal prepričati, naj ostane v Jeruzalemu. Toda Menelik se je želel vrniti domov. Pred odhodom se je dal podučiti v judovskem pravu in ko se je vrnil v Etiopijo, je s sabo odpeljal skupino izraelskih družin. Na poti domov pa je Menelik ugotovil, da so Izraelci odnesli Skrinjo zaveze, majhno leseno skrinjo, v kateri sta bili tabli z zapovedmi.

Kristjani na drugih koncih sveta so si dolgo prisvajali zgodovino Izraela za svojo in videli njeno izpolnitev v Kristusu in razraščanju Cerkve. Evzebij, denimo, je začel svojo kroniko svetovne zgodovine z Abrahamom, v Avgustinovem *Božjem mestu* pa se zgodovinska kariera Božjega mesta prične z zgodovino Svetega pisma. Toda Etiopija je ustvarila preteklost, v kateri sorodstvena linija teče neposredno od kralja Salomona do etiopskih kraljev. Etiopija je bila torej 'novi Izrael' ne le v duhovnem smislu, temveč tudi fizično, saj so njeni vladarji izvirali od Salomona. Prisotnost skrinje zaveze je etiopskim kraljem dajala ugleden položaj med krščanskimi kralji. Po etiopskem izročilu pa je bila skrinja zaveze v eni izmed prvih cerkev v Etiopiji, pri Naši Gospe Sionski.

Replike skrinje so sicer postale tipična lastnost etiopskih cerkev. Tudi ko se posvečuje novo cerkev, dá škof ovčicam 'tabot', repliko skrinje in tabel z zapovedmi. Hranijo jo na posebnem mestu in jo ob nekaterih festivalih prenašajo naokoli ob spremljavi pesmi in plesa, tako kot sta plesala pred skrinjo David in legendarni kralj Menelik, Salomonov sin.

Etiopija je še posebno slikovit primer, kako je krščanstvo dobilo svojo značilno obliko, ko so ga sprejemala različna ljudstva. Čeprav je bila Etiopija pod vplivom egiptovskega krščanstva in je bila sosed Nubije, je izoblikovala svojo lastno značilno krščansko kulturo. Zgodovinar

Peter Brown je za opis tega fenomena skoval besedno zvezo 'krščanske mikro-cerkve'. Sleherna narodna cerkev ima namreč vsa znamenja krščanske vere, škofo, veroizpoved, bogoslužje, Pismo, zakramente, menišstvo, in ta način ustvarja celoten krščanski svet, obenem pa tudi obliko, ki je prevzeto krščansko življenje in ustanove temeljito spremenila.

Etiopija je ostala neodvisna na drugačen način. Ne glede na to, da je bila v kulturnem krogu Arabije, je muslimani niso nikoli osvojili. Dve deželi proti severu, Nubija in Egipt, sta kmalu klonili, večja Sirija prav tako. Etiopija pa je edina država na Bližnjem Vzhodu, ki je zdržala prodor islama in ni prišla pod muslimansko nadoblast. Ko so etiopsko krščanstvo prvič 'odkrili' popotniki z Zahoda, so bili nad videnim osupli. Obiskovalec iz protireformacijske Portugalske

v sedemnajstem stoletju je povedal tole: "V nobeni deželi na svetu ni takšne obilice cerkva, samostanov in duhovnikov kot v Abesiniji; ne moreš peti v eni cerkvi, ne da bi te slišali v drugi, in to v marsikateri /.../ Ti ljudje so po naravi nagnjeni k dobroti; zelo darežljivi so pri dajanju miloščine, nadvse pogosto obiskujejo svoje cerkve in jih na moč skrbno okrašujejo; postijo se in se drugače obvladujejo. /.../ V veliki meri ohranjajo pobožno gorečnost prvobitnih kristjanov."

Prevedel: David Prajnc

-
1. Prevedeno po: Robert Louis Wilken, *The First Thousand Years: A Global History of Christianity*, (New Haven-London: Yale University Press, 2012), 214-221.
 2. Ajshil, *Vklenjeni Prometej*, prev. Kajetan Gantar, Mladinska knjiga: Ljubljana 1982, 808-810, op. prev.